

**INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA OG'ZAKI MUROJAATNING EMOTSIONAL
FUNKSIYALARI**

Nishanova Sitora Abduraimovna

Samarqand davlat chet tillari insituti Mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada ingliz va o'zbek tillarida og'zaki murojaatning emotsional funksiyalari qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida murojaat shakllarining nutq jarayonida his-tuyg'ularni ifodalashdagi o'rni, ularning kommunikativ maqsadlarga xizmat qilishi va madaniy xususiyatlar bilan bog'liqligi yoritiladi. Shuningdek, har ikki tilda emotsional murojaat vositalarining o'xshash va farqli jihatlari misollar orqali asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: og'zaki murojaat, emotsional funktsiya, nutq, kommunikatsiya, ingliz tili, o'zbek tili, vokativ shakllar, his-tuyg'u, pragmatika

Annotation. This article examines the emotional functions of vocative expressions in English and Uzbek from a comparative perspective. It analyzes the role of forms of address in expressing emotions in speech, their communicative purposes, and their relation to cultural factors. The study also highlights similarities and differences between the two languages through relevant examples.

Keywords: vocative expressions, emotional function, speech, communication, English language, Uzbek language, pragmatics, emotions, address forms

Аннотация. В данной статье рассматриваются эмоциональные функции обращений в английском и узбекском языках в сравнительном аспекте. Анализируется роль форм обращения в выражении эмоций в речи, их коммуникативные функции и связь с культурными особенностями. Также выявляются сходства и различия между двумя языками на основе примеров.

Ключевые слова: обращение, эмоциональная функция, речь, коммуникация, английский язык, узбекский язык, прагматика, эмоции, формы обращения

KIRISH

Til insonlar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlarni shakllantiruvchi va rivojlantiruvchi muhim kommunikativ vosita sifatida nafaqat axborot almashinuvi, balki hissiy-ta'siriy mazmunni ifodalashda ham muhim rol o'ynaydi. Nutq jarayonida qo'llaniladigan og'zaki murojaat shakllari, ya'ni vokativ birliklar, kommunikatsiya ishtirokchilari o'rtasidagi munosabatni belgilash, e'tiborni jalb qilish hamda turli emotsional holatlarni ifodalashda alohida ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, ingliz va o'zbek tillarida murojaat birliklarining qo'llanishi nafaqat lingvistik, balki pragmatik va madaniy omillar bilan ham chambarchas bog'liq bo'lib, bu holat ularning emotsional funksiyalarini chuqur o'rganishni taqozo etadi.

Zamonaviy tilshunoslikda og'zaki murojaatning funksional xususiyatlari, xususan, uning emotsional jihatlari tobora dolzarb masalalardan biriga aylanmoqda. Chunki nutq jarayonida

murojaat shakllari orqali soʻzlovchi oʻzining ichki kechinmalari, munosabati, hurmat yoki yaqinlik darajasini ifodalash imkoniyatiga ega boʻladi. Ingliz tilida **“dear”, “honey”, “sir”, “my friend”** kabi murojaat birliklari turli emotsional rang-baranglikni ifodalasa, oʻzbek tilida **“azizim”, “jonim”, “aka”, “opa”, “bolam”** kabi shakllar orqali samimiylik, hurmat, mehr-muhabbat yoki baʼzan kinoya ifodalanadi. Bu esa murojaat birliklarining nafaqat nominativ, balki kuchli ekspressiv va emotsional funksiyaga ega ekanligini koʻrsatadi.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundaki, ingliz va oʻzbek tillaridagi ogʻzaki murojaatlarning emotsional funksiyalari qiyosiy aspektda yetarli darajada oʻrganilmagan. Har ikki til turli til oilalariga mansub boʻlib, ularning madaniy va ijtimoiy xususiyatlari murojaat shakllarining qoʻllanishida sezilarli farqlarni yuzaga keltiradi. Shu bilan birga, globallashuv jarayonida tillararo muloqotning kengayib borishi bunday birliklarning toʻgʻri talqin qilinishi va qoʻllanishini yanada muhimlashtiradi.

Tadqiqotning maqsadi ingliz va oʻzbek tillarida ogʻzaki murojaatning emotsional funksiyalarini aniqlash, ularning nutqdagi oʻrni va ahamiyatini yoritish hamda ikki til oʻrtasidagi oʻxshash va farqli jihatlarni qiyosiy tahlil qilishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun murojaat birliklarining lingvistik va pragmatik xususiyatlari, ularning emotsional yuklamasi hamda kontekstual qoʻllanishi ilmiy asosda tahlil qilinadi.

Natijada mazkur ish ingliz va oʻzbek tillarida ogʻzaki murojaatlarning emotsional funksiyalarini chuqurroq anglashga xizmat qiladi hamda tilshunoslikning pragmatika, sotsiolingvistika va madaniyatlararo kommunikatsiya sohalarini boyitishga hissa qoʻshadi.

Ogʻzaki murojaat birliklari nutqning ajralmas komponenti boʻlib, ular kommunikatsiya jarayonida nafaqat adresatni aniqlash, balki soʻzlovchining emotsional holatini ifodalash, nutqqa ekspressivlik bagʻishlash va ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish vazifalarini ham bajaradi. Ingliz va oʻzbek tillarida murojaat shakllarining emotsional funksiyalari koʻp qirrali boʻlib, ular nutq konteksti, ishtirokchilarning oʻzaro munosabati, ijtimoiy mavqei va madaniy qadriyatlariga bevosita bogʻliq holda namoyon boʻladi.

Avvalo, ogʻzaki murojaatning asosiy emotsional funksiyalaridan biri samimiylik va yaqinlikni ifodalashdir. Ingliz tilida **“dear”, “darling”, “honey”, “sweetheart”** kabi murojaat birliklari koʻpincha yaqin insonlar oʻrtasida qoʻllanilib, mehr-muhabbat va iliq munosabatni bildiradi. Masalan, **“Come here, my dear, I want to talk to you”** jumlasida **“my dear”** murojaati suhbatdoshga nisbatan iliq hissiy munosabatni ifodalaydi. Oʻzbek tilida esa **“azizim”, “jonim”, “bolam”, “qizim”** kabi birliklar xuddi shunday emotsional yuklamaga ega boʻlib, ular orqali soʻzlovchi oʻz mehrini, gʻamxoʻrligini yoki yaqinlik darajasini koʻrsatadi: **“Kel, jonim, bir gaplashib olaylik.”** Bu misollar shuni koʻrsatadiki, har ikki tilda murojaat birliklari insonlar oʻrtasidagi emotsional aloqani mustahkamlashda muhim vosita hisoblanadi.

Ikkinchidan, murojaat shakllari hurmat va ijtimoiy masofani ifodalash funksiyasini bajaradi. Ingliz tilida **“sir”, “madam”, “Mr.”, “Mrs.”** kabi rasmiy murojaat birliklari hurmatni ifodalash bilan birga, rasmiylik darajasini ham belgilaydi: **“Excuse me, sir, could you help me?”** Oʻzbek tilida esa **“aka”, “opa”, “ustoz”, “domla”, “janob”** kabi murojaat

shakllari nafaqat hurmatni, balki milliy-madaniy qadriyatlarni ham aks ettiradi: *“Ustoz, savolim bor edi.”* Bu yerda murojaat birliklari emotsional jihatdan ijobiy baho – hurmat, ehtirom, itoatkorlik kabi his-tuyg‘ularni ifodalaydi.

Shuningdek, og‘zaki murojaat birliklari salbiy emotsiyalarni, ya’ni g‘azab, norozilik, kinoya yoki tanbehni ifodalashda ham faol qo‘llaniladi. Ingliz tilida *“Hey, you!”*, *“Listen, man!”*, *“What are you doing, idiot?”* kabi murojaatlar kontekstga qarab keskin yoki salbiy emotsional rangga ega bo‘lishi mumkin. Masalan, “Hey, you! Stop right there!” jumlasida murojaat keskin buyruq va norozilikni ifodalaydi. O‘zbek tilida esa *“hey, sen!”*, *“nima qilyapsan, ahmoq!”*, *“ey bola!”* kabi murojaatlar salbiy munosabatni, jahldorlikni yoki tanbehni ifodalaydi. Bunday holatlarda murojaat birliklari nutqning emotsional intensivligini oshirib, kommunikativ ta’sir kuchini kuchaytiradi.

Bundan tashqari, murojaat shakllari nutqda ekspressivlik va stilistik rang-baranglikni ta’minlash vositasi sifatida ham namoyon bo‘ladi. Ingliz tilida badiiy nutqda *“O my love!”*, *“Dear friends!”*, *“Ladies and gentlemen!”* kabi murojaatlar auditoriyaga ta’sir ko‘rsatish, diqqatni jalb qilish va nutqqa tantanavorlik bag‘ishlash uchun qo‘llaniladi. O‘zbek tilida esa *“aziz do‘stlar!”*, *“hurmatli mehmonlar!”*, *“qadrli yurtdoshlar!”* kabi murojaatlar ommaviy nutqda keng qo‘llanilib, tinglovchilarda ijobiy emotsional kayfiyat uyg‘otadi. Bu esa murojaat birliklarining nafaqat individual, balki kollektiv emotsiyalarni shakllantirishdagi rolini ham ko‘rsatadi.

Pragmatik nuqtai nazardan qaraganda, murojaat birliklarining emotsional funksiyasi kontekstga bog‘liq holda o‘zgaruvchan xarakterga ega. Bir xil murojaat shakli turli vaziyatlarda turlicha emotsional ma’no kasb etishi mumkin. Masalan, ingliz tilidagi “my friend” ifodasi ba’zan samimiylilikni bildirsa, ayrim holatlarda kinoya yoki masofa saqlash ma’nosida qo‘llanishi mumkin: *“Listen, my friend, that’s not how it works.”* Xuddi shuningdek, o‘zbek tilidagi *“do‘stim”* so‘zi ham kontekstga qarab ijobiy yoki salbiy emotsional rang olishi mumkin. Bu holat murojaat birliklarining ko‘p funksiyaliligini va ularning pragmatik ahamiyatini tasdiqlaydi.

Ingliz va o‘zbek tillarini qiyosiy tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, har ikki tilda og‘zaki murojaatning emotsional funksiyalari umumiy kommunikativ ehtiyojlardan kelib chiqadi, biroq ularning ifodalanish vositalari va qo‘llanish darajasi madaniy omillar bilan belgilanadi. O‘zbek tilida qarindoshlik va ijtimoiy yaqinlikni bildiruvchi murojaatlar kengroq qo‘llanilsa, ingliz tilida individualizmga xos bo‘lgan neytral yoki qisqa murojaat shakllari ko‘proq uchraydi. Shu bilan birga, har ikki til ham murojaat birliklari orqali nutqning emotsional boyligini ta’minlash va kommunikativ samaradorlikni oshirish imkoniyatiga ega.

Shunday qilib, og‘zaki murojaatning emotsional funksiyalari ingliz va o‘zbek tillarida nutqning muhim tarkibiy qismi sifatida namoyon bo‘lib, ular insonlar o‘rtasidagi emotsional munosabatlarni ifodalash, kommunikativ niyatni aniqlashtirish va nutq ta’sirchanligini oshirishda muhim rol o‘ynaydi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ingliz va o‘zbek tillarida og‘zaki murojaat birliklari nafaqat kommunikativ aloqa vositasi, balki kuchli emotsional ifoda vositasi sifatida ham

muhim ahamiyat kasb etadi. Har ikki tilda murojaat shakllari orqali soʻzlovchi oʻzining ichki kechinmalari, hissiy holati, suhbatdoshga boʻlgan munosabati va ijtimoiy pozitsiyasini ifodalash imkoniyatiga ega boʻladi. Bu esa murojaat birliklarining nutqdagi pragmatik va ekspressiv yuklamasini yanada oshiradi.

XULOSA

Qiyosiy tahlil shuni koʻrsatdiki, ingliz tilida murojaat shakllari koʻproq neytral va individualistik xarakterga ega boʻlsa, oʻzbek tilida ular milliy-madaniy qadriyatlar bilan chambarchas bogʻlangan holda, hurmat, yaqinlik va ijtimoiy ierarxiyani ifodalashda keng qoʻllaniladi. Ayniqsa, oʻzbek tilida qarindoshlik va ijtimoiy munosabatlarni aks ettiruvchi murojaat birliklarining boyligi uning emotsional ifoda imkoniyatlarini yanada kengaytiradi.

Shuningdek, har ikki tilda murojaat birliklari ijobiy (*mehr-muhabbat, hurmat, samimiylik*) va salbiy (*gʻazab, kinoya, tanbeh*) emotsiyalarni ifodalashda faol ishtirok etadi. Ularning emotsional mazmuni esa koʻpincha nutq konteksti, intonatsiya va kommunikativ vaziyatga bogʻliq holda oʻzgaradi. Bu esa murojaat birliklarining koʻp funksiyali va dinamik xarakterga ega ekanligini tasdiqlaydi.

Bundan tashqari, zamonaviy kommunikatsiya, xususan, raqamli muloqot shakllarida ham murojaat birliklarining emotsional funksiyasi saqlanib qolmoqda va yangi shakllar bilan boyib bormoqda. Bu jarayon ularning til tizimidagi ahamiyati doimiy ravishda ortib borayotganini koʻrsatadi.

Umuman olganda, ingliz va oʻzbek tillarida ogʻzaki murojaatning emotsional funksiyalarini oʻrganish nafaqat nazariy tilshunoslik, balki amaliy kommunika tsiya, tarjima va madaniyatlararo muloqot uchun ham muhim ilmiy ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Allan K. Linguistic Meaning. – London: Routledge, 1986.
2. Brown P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Usage. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
3. Crystal D. A Dictionary of Linguistics and Phonetics. – Oxford: Blackwell, 2008.
4. Danilevskaya N. V. Познавательная оценка в научном тексте. – М.: Наука, 2005.
5. Leech G. Principles of Pragmatics. – London: Longman, 1983.
6. Levinson S. C. Pragmatics. – Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
7. Nurmonov A. Oʻzbek tilshunosligi asoslari. – Toshkent: Fan, 2012.
8. Safarov Sh. Pragmatika. – Toshkent: Universitet, 2008.
9. Searle J. R. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 1969.
10. Yule G. Pragmatics. – Oxford: Oxford University Press, 1996.